

MİLLİ SARAYLAR

KÜLTÜR-SANAT-TARİH DERGİSİ SAYI:6 / 2010

TBMM MİLLİ SARAYLAR DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINI
İSTANBUL 2010

Beşiktaş Sahil Sarayı ve Yakın Çevresinin Tarihsel Gelişimi

İlksen YUMRUKÇAĞLAR*

Boğaziçi'nde bulunan Beşiktaş semti Bizans döneminden itibaren devlet yönetim kademesindeki kişilerin ilgisini çekmiştir. O dönemde bu semtte "Aya Mamas" adı verilen yazlık bir kraliyet sarayı yapılmıştır. Yine aynı bölge içinde kralın atlı araba yarışlarını izlediği bir de hipodrom inşa edilmiştir.

Osmanlılar döneminde ise, Beşiktaş semti Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren sultanların ilgisini çekmiştir. Dolmabahçe ve çevresi İstanbul fethedildikten sonra donanmanın açık denize açılmadan önce son toplanma yeri olarak işlevlendirilmiştir. Bu çevrede toplanan donanmaya ziyafet verilir ve birkaç gün içinde yola çıkılırdı. Anlaşılan bundan dolayı bu bölgeye yapılan ilk yapı Cigalzade Yalısı'dır. Cigalzade Yalısı ve çevresi II. Bayezid (1481-1512) döneminde saray arazisine katılmış ve burası sonradan yapılacak olan padişah yapılarının başlangıç noktasını teşkil etmiştir. II. Bayezid döneminde saray yapısı olarak kullanılan bu yapının (Cigalzade Yalısı) nasıl olduğu hakkında kesin bir bilgi olmamasına rağmen, harem ve selamlık kısımlarından oluştuğu söylenebilir.¹

16. yüzyılda, Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman (hd. 1520-1566), Beşiktaş'ta ilk eseri olarak, Beşiktaş Bahçesi arkasındaki tepede bir yazlık saray yaptırmıştı. "Süleyman Sarayı" olarak anılan bu yapının daha sonra inşa edilen Bayıldım Kasrı'nın yerinde olduğu tahmin edilmektedir. Uzun bir süre "Süleymaniye Mahallesi" olarak bilinen bu çevrede günümüze ulaşmayan bir mescit de "Süleymaniye Mescidi" adını taşımaktaydı (Beşiktaş Belediyesi, 1998, 17-18). Bu mescit Kara Abalı Mehmed Baba'nın Sultan Süleyman'dan bu yöreye bir mescid yapılması konusundaki ricası üzerine "Karabağı" denilen yerde inşa edilmiştir (Ayvansarayı-Ali Satı, 2001, 503). Sarayın önünden sahile kadar uzanan alan Kale Bahçesi olarak anılmakta ve kıyıda Sultan İskelesi ile son bulmaktaydı. Düzlük kesimde de bir cirit meydanı yer almaktaydı ki 19. yüzyıla kadar bu özelliğini korumuştur.

İmparatorluğun birçok yerinde kazanılan zaferler sonucu elde edilen büyük zenginlikler sayesinde Kanuni Sultan Süleyman zamanında Beşiktaş daha da gelişmişti. Bu devirde bugünkü Dolmabahçe'nin yerinde bulunan ve Bizanslılar zamanında "Pantekontarikon" olarak adlandırılan koyda, Bektaşilerden Kara-abalı Mehmet Baba denizden bir kısım yer doldurtmuştur. Zamanla meyve ve servi ağaçları dikilen bir bahçe haline gelen bu alan, "Kara Abalı Bahçesi" ismiyle ün kazanmıştır. Kara Abalı ismi zamanla halk arasında "Karabali" şeklinde söylenir oldu. Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) Beşiktaş - Karabali Bahçeleri arasındaki sınır Arap iskelesi² adı verilen iskelenin olduğu yeri.

17. yüzyılda sur dışı yerleşmelerinin sayısı artmıştı. Buna paralel olarak Beşiktaş'ta da yerleşme alanlarının genişlediği bilinmektedir. Bu yüzyılda Beşiktaş'ın çehresinin hayli değişmeye başladığı görülür.

I. Ahmet döneminden itibaren Sadrazam Nasuh Paşa (? - 1614) vasıtasıyla bahçelerin ön kısmındaki deniz alanı doldurulmuş; bu alan zaman içerisinde has bahçe

olarak saray bahçesinin alanına katılmıştı. Böylece denizden kazanılan bu alan “Dolmabahçe” adı ile anılmaya başlamıştı.

O dönemde bu bahçeler üzerinde çeşitli yapıların olduğu bir yerleşim alanı olmadığından farklı şekillerde de kullanılmıştır. Evliya Çelebi Beşiktaş Sarayı bahçelerini şu şekilde tarif etmektedir:

“Beşiktaş Sarayının bahçeleri pek geniştir. Fakat tarif ve tasvire şayan olmaları için daha çok zaman lazımdır. Binanın arkasındaki sath-ı mailin büyük bir kısmı hal-i aslısı ile bırakılmıştır. Buranın bütün tezyinatı serviler şurada burada tek tük bademler, akasyalar, muazzam çınarlar ve duvar inşaatında çalışan Bulgar amelenin yaz kamplarını andıran beyaz çadırlarıdır” (Reşad Ekrem Koçu, 2597).

Bu dönemde, Evliya Çelebi'nin yazdıklarından anlaşıldığı üzere, henüz bir bahçe düzeninden bahsetmek mümkün değildir. Yolları olmayan, doğada alabildiğine çıkan birçok çiçek, ot ve ağacın bir arada olduğu karışık bir bahçe düzeni vardır. Bu bahçe sahilden tepelere doğru kat kat uzanmaktadır.

Topkapı Sarayı'nda yaşayan cariyeler zaman zaman toplu halde çeşitli devlet adamları ile evlendirilirlerdi; çeyizleri düzülür ve düğünleri yapılırdı. Düğünlerin ardından bu çiftler saraya ait çeşitli bahçelere götürülür ve gezdirilirlerdi. 1613 yılında Beşiktaş bahçesinde de böyle bir olay yaşanmıştı. Naima Tarihi'nde bu olay şöyle anlatılmaktadır:

“Bir gurup çift “bin yirmi iki senesi Receb'in beşinci gününde (25 Mayıs 1613) Çatalca bahçesine varıp on ikinci günü (1 Haziran 1613) yine Darülsaltanaya avdet ettiler.

Sür'atli ay gibi, gece sürüp, seher vakti Halkalı bahçesine gelip sadrâzam mülâzım-i rikâpları idi. İkindiden sonra göçüp akşama yakın Davud Paşa Bahçesine, andan saray-ı hümayuna geldiler.

Bu esnada ammât-ı tahiratlarından [halalarından] eski sarayda bulunan yedi nefer muhderâtı teşhiz ve rikâb-ı hümayun ağalarından birer devletlüya tezviç buyurdular.

Ve Receb ayının yirmi üçünde (12 Haziran 1613) Beşiktaş Bahçesine nakledip kâh Kağıthaneye ve kâh sair bahçelere teferrüç (gezme) ve andan Şaban ayında saray-ı hümayuna avdet buyurdular” (*Tarih-i Naima*, 1968, 645).

Görülen o ki 17. yüzyılda saray bahçeleri, saraydan gelin olarak çıkan cariyele- rin eşleri ile birlikte gidip gezdikleri mekânlardı. Bunlardan biri de Beşiktaş Sarayı bahçeleri idi.

Bir has bahçe olarak kullanılan Dolmabahçe, zaman içerisinde çeşitli padişahların yaptırdıkları binalarla dolmaya başladı. Bilinen ilk yapı, Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği II. Selim'e ait köşktür. Ancak büyük bir ihtimalle, koyun doldurulmasından sonra yapılan bu köşkün iç kısımlarda yer aldığı sanılmaktadır (Sözen, 504).

Evliya Çelebi, “... İçinde Selim Hanın köşkü ve bir havuzu vardı. Başka bina yoktu. Burada da uzun boylu serviler vardır. Ayrıca usta, bahçıvanı, iki yüz nefer şahbaz bostancıları vardır. Deniz kıyısı derin olup lodos rüzgârından meydana gelen dalgalar, sahili harab etmesin diye meşe ağaçlarından istihkâmlar yapılmıştır.” (Çelebi, 1970, 146) derken Selim Han'ın köşkünün yeşillikler içinde havuzlu bir köşk olduğundan bahsetmektedir. İki yüz nefer şahbaz bostancının olması hem buradaki bahçelere önem verilmeye başlanarak bahçe düzenlenmesine geçildiğini, hem de bölgenin sürekli kollanıp korunduğunu göstermektedir. Bu bölgenin, padişahların artık daha çok önem vermeye başladıkları, belki de sıkça gelmeye başladıkları için özel bir korumaya tabi tutulduğu söylenebilir.

Ayrıca sahil kısmının bozulmaması için meşe kazıkların sahile çakılması gerekliliği, buradaki toprağın henüz tam oturmadığını ve ayrıca bölge koruma altına alınmasa denizin sahil kısmını yutup harap edeceğini ortaya koymaktadır.

16. ve 17. yüzyıllarda İstanbul'un genelinde olan gelişmeler Boğaziçi'ne kendine özgü kullanım biçimi ve coğrafi görünüm kazandırmıştır. 17. yüzyılda Boğaziçi'nde geniş bir imar hareketliliği başlamıştır.

Onarımlar yanında yeni alanlara, yeni kullanımlar kazandırılmıştır. Yine bu yüzyılda sosyal yaşamda ortaya çıkan değişimler, etkilenmeler, Boğaziçi'nde de kendini göstermiştir. (*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 1998, 272).

Sultanların ve devletin ileri gelenlerinin Boğaziçi sahillerinde inşa ettirdikleri yazlık köşkler ve bahçeler bu değişimin asıl nedenleri olmuştur.

Osmanlı döneminde İstanbul'un başkent olmasından ve burada yerleşik hayata geçildikten sonra her sene ilkbaharın ortalarına doğru Topkapı Sarayı'ndan yazlık saraylara göç edilmeye başlanmıştı. Önceleri İstanbul dışı yazlık saraylara gidilirken, 1700'lü yıllardan itibaren daha çok İstanbul içindeki yazlık saraylara gidişler olmuştur. Bu saraylar içinde, özellikle son dönemde en çok kullanılanlardan biri Beşiktaş Sahilsarayı idi. Göçler, havaların soğumaya başlaması ve denizin sakin görüntüsünü kaybettiği yaz ayının bitimi ile birlikte son bulur ve Topkapı Sarayı'na geri dönülürdü. Birçok devlet erkânı da padişahla beraber kendi yazlık ya da kışlık mekânlarına geçiş yapardı.

Beşiktaş'ta 17. yüzyıl ortalarında burada henüz bir saray külliyesinden bahsetmek mümkün değildir. Bu alan padişahların gününbirlik gelip gittiği ve kısa süreliğine kullandığı, sayısı henüz tam bilinmeyen yapılardan oluşuyordu. Beşiktaş Sarayı bahçe alanında adı geçen bazı yapılar şunlardır: Hazinedar hanesi, kiler hanesi, zülüflü baltacılar hanesi, saray baltacıları hanesi, has oda. Anılan bu yapılar Beşiktaş tarafında toplanıyordu.

1680-82 yılları arasında Beşiktaş Sahil Sarayı'nın yapımı için Mısır, Erdel ve Dubrovnik³ vergi gelirlerinin bir kısmı gönderilmişti. (BOA, MAD, nr. 5381, 6382). IV. (Avcı) Mehmet zamanında bu bölgeye yeni saray binalarının (Çinili Köşk, Bayıldım Kasrı, vs.) yaptırıldığı tespit edilmektedir.

IV. Mehmet döneminde Cigalzade Yalısı'nın deniz tarafında kalan taştan harem duvarı ve üzerindeki kurşun örtülü köşk ile haremın tamamı temelinden yıkılmış ve Has Oda'nın önüne yükseltilmiş bir zemin üzerine deniz kenarında bir köşk inşa etmek üzere vezir Kara İbrahim Paşa görevlendirilmiştir. Eski yapının "Has Oda"sı bırakılmıştır. Muhtemelen, "Eski Saray" diye adlandırılan yapı, bu yapı olacaktır.

IV. Mehmet döneminde deniz kenarına inşa edilen yapı, Beşiktaş Sahilsarayı yapılarının ilki olan Çinili Köşk'tü. Çinili Köşk yapılırken arka tarafında bulunan ve halkın da kullandığı alan olan yol ile yine arka tarafta bulunan bostanlık kısmı saray arazisi içine katılarak, bu bölge genişletilmiştir. Çinili Köşk ileride oluşacak Beşiktaş Sahilsarayı yapıları içinde önemli ilk yapı özelliğini kazanacaktır. Çinili Köşk'ün yapı-

1

1 Çinili Köşk ve Valide Sultan dairesi.

mı esnasında, eski yapıya dâhil olan hazinedar hanesi, kiler hanesi, zülüflü baltacılar hanesi ve saray baltacılarının hanesi de onarılmıştır (Reşad Ekrem Koçu, V, 2592).

IV. Mehmet döneminde Dolmabahçe sırtlarındaki Bayıldım Köşkü'de yapılmıştır. Ancak 1694 senesinde İstanbul'a gelen İtalyan seyyahı Fr. Gemelli, Beşiktaş'ta IV. Mehmed'in sarayının terk edilmiş ve harabeye yüz tutmuş olduğunu söyler ve sarayı şöyle tarif eder: "Sarayın, Boğaz sahilinde müteaddit daireleri vardı ki, bir kısmı ahşabtı. Birkaç adım ötede, duvarsız büyük bir bahçe, etrafında da, ortasında bir yazlık evi olduğu halde bir servi ormanı vardı" (Kömürcüyan, 1988, 253).

Süleymaniye Sarayı'nın olduğu yere inşa edilen Bayıldım Köşkü servi ormanı içinde bir yapı manzarası çizmektedir; ancak bu bina çok çabuk yıkılmaya yüz tutmuştur.

Osmanlı sultan ve yöneticileri 18. yüzyıl başında Topkapı Sarayı'nı, ailelerini de alarak uzun sürelerde terk etmeye başlamışlardır. Osmanlı devletinin üst kademe yöneticileri önce Sadabad, daha sonraları da Boğaziçi kıyılarında inşa edilen saraylarda vakitlerinin çoğunu geçirmişlerdir. Batı ile ilişkilerin artmaya başlaması Osmanlı sultanları ve yöneticilerin dünya görüşlerini ve yaşam biçimlerini değiştirmiş ve böylece o zamana kadar mutlak ikametgâh ve imparatorluğun yönetim merkezi olan Topkapı Sarayı bu konumunu yitirmeye başlamış ve Boğaziçi Sahilsarayları daha da önem kazanmıştır.

Padişah, Topkapı Sarayı'ndan diğer saraylara göç ederken belli bir zaman aralığı için, beraberinde gelecek kişiler için kayık ve mavnalı kiralardı. Özellikle Beşiktaş Sahilsarayına göç (*göç-i hümayûn*) esnasında söz konusu kiralama uygulaması düzenli olarak gerçekleşirdi. Belgelere baktığımızda kayık ve mavnaların kiralama süreleri padişahın Beşiktaş Sahilsarayında geçirdiği toplam süreyle paralellik arz etmektedir.

Bu göçlerle birlikte artan yapılaşma hareketlerine II. Süleyman ve II. Ahmed dönemlerinde rastlanmamaktadır. IV. Mehmed'in şehzadelerinden olan II. Mustafa döneminde ise deniz kenarına Balıkhane Kasrı'nın yapıldığı tespit edilmektedir. Bununla beraber var olan diğer yapıların onarılması için fazla bir çaba gösterilmemiştir.

Raşid Tarihi'nde, 1719 yıllarında sarayın oldukça harap halde olduğundan bahsedilmektedir. Devletin şanına yakışmayan bu yapılar, o dönemin sadrazamı olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa girişimiyle tamir edilmeye başlanmıştır. III. Ahmed dönemine denk gelen yoğun tamir zamanı, Beşiktaş tarafından öteye açılmayan saray yapılarının, Beşiktaş'tan Kabataş'a kadar yayılmaya başladığı dönemdir.

Bu dönemde Dolmabahçe tarafına doğru Enderun-u Hümayûn ağaları, Harem Ağaları, Ak Ağaları, Zülüflü Baltacılar binaları ile mutfak ve has ahır yapılmış; ay-

3

rıca Dariü's-saade Ağası ile Silâhdar Ağa'ya ve diğer Enderun mensuplarına mahsus daireler inşa edilmiştir (Eldem, 1964, 127).

Silahdar Mehmed Ağa Tarihi'nde, aynı dönemlerdeki Dolmabahçe ve çevresi şöyle tasvir edilmektedir:

“Dolmabağçede cadde, sahilinden geçmekte iken, deniz zamanla bu yolu yutmuş, halk da bağçe içinden başka bir yol açmak zorunda kalmış; bunun sonucu olarak, o güzelim bağçe ayaklar altında kalmış, mahvolmuştu. Bu bağçenin kurtarılması için çevresinin duvarla kapatılmasına karar verildi. Bağçenin deniz tarafı, sakız bağçelerinin duvarları gibi bezemeli ve ara yerleri parmaklıklı, kara yanı ise sağır taş duvar ile örüldü. Arap iskelesi de halka kapatılarak buraya, dış hassa odaları ile yanına hassa kayıkhanesi yaptırıldı. Yeni açılan ana cadde ise Arap Cami önünden, mahalle içinden geçirtilerek bağçenin ardından Kara Abalı bağçesine ulaşmakta, Kara Abalı Mescidi önünden Beşiktaş'a doğru uzanmaktaydı” (Silahdar, 1962, 388-389).

Reşad Ekrem Koçu, Beşiktaş'dan Kabataş'a kadar deniz kenarına “Kırmızı Trabzan Kâgir Payeler” yapıldığından bahsetmektedir. Arap İskelesi yerine Dolmabahçe Kabataş arasında bir liman inşa edilmiştir. Arap İskelesi'nden gelip giden Fındıklı halkına ise Dolmabahçe'den geçiş izni verilmiştir.

Ancak 1720'li yıllarda Bostancıbaşı Sivaslı Mehmet Ağa'nın Arab İskelesi'ni kapatırarak yerine Padişah için odalar ve kayıkhaneler inşa ettirmesi sel sularının akıntısını kesmiş, yağmurlu havalarda toplanan sular geriye teperek mahalleleri basmaya başlamıştı.

III. Ahmed döneminde yapılaşma doruk noktasına ulaşmıştı. Beşiktaş Sarayı bahçeleri ve yapıları artık sürekli gidip gelinen, ikamet edilen mekânlar olma özelliğini kazanmıştı.

Sultan III. Ahmed genellikle lalelerin açtığı nisan aylarında Beşiktaş Sarayı'na nakletmiştir. *Raşid Tarihi*'nde, Sultan'ın tahminen 1720'li yılların ilk yarısında öncelikle Tersane Sarayı'na gittiği, burada bir süre kaldığı, sene devri dolayısıyla da Beşiktaş Sarayı'na geçtiği aktarılmaktadır. Aynı kaynakta, padişah saraya göç ettiğinde haremini de yanında götürdüğü kaydedilir. (*Raşid Tarihi*, 1724, 1735, 213, 363-364, 383). Bu yazlık saraylarda kısa sürelerle ikamet eden III. Ahmed, ardından tekrar Topkapı Sarayı'na dönmüştü.

Beşiktaş Sahilsarayını bahçeleri ve mekânları ile diğer bazı yazlık saraylar, aynı zamanda çeşitli elçilerin ziyafetlerle ağırlandığı mekânlar da olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda elçilere, belki de saraylarının çok ihtişamlı olmasından dolayı, özellikle İran elçilerine, sarayların ve muhteşem yerlerin gösterilebilmesi konusunda adeta bir yarış vardı.

4

4 Beşiktaş Sahil Sarayı, (d'Ohsson).

18. yüzyılın ilk yarısında Bayram törenleri (muayede rikâbı) çoğunlukla kasırların birinde gerçekleştirilirdi. Bayramın bazen ikinci, bazen daha sonraki günlerinde, padişah isterse “bayram rikâbı” resmi yapılırdı. Bu resimde padişah genellikle kasırların birisine çıkar (Gülhane, Davutpaşa, Üsküdar’da Mehmet Paşa Kasrı, Beşiktaş’ta Dolmabahçe, Arnavutköy’ünde Mehmed Paşa, Bebek, Göksu kasırları, Florya kasırları padişahların mevsimin uygunluğuna göre tercih ettikleri başlıca kasırlardı. Başta sadrazam ve şeyhülislam olmak üzere İstanbul’daki devlet erkânı ve ricâl de buraya gelerek tertip edilen eğlenceleri izlerdi (Ahıskalı, 2001, 259).

Hacca gidecekler için çok anlamlı bir ifadesi olan Sürre Alayı’nın toplanma yerlerinden biri Beşiktaş’tı. 18 Receb 1134 Perşembe / 4 Mayıs 1722 Pazartesi günü Sürre Alayı’nın Beşiktaş Köşkü’nden hareket etmesi (*Silahdar Tarihi*, 1962, 417) Çinili Köşk için önem arz eden olaydı.

Aynı tarihlerde Beşiktaş ve çevresinde su sıkıntısının olması önemli bir sorundu. Öyle ki; Vişnezâde, Valideçeşme, Maçka, Teşvikiye ve civarına yeni çeşmelerin yaptırılmasını rica eden, hatta adetâ yalvaran dilekçelerin ve maruzâtların çokluğu dikkati çekecek derecededir. Kimi zaman mahalle muhtarı, bazen imam ve genellikle mahallenin ileri gelenlerinin mühürlerini taşıyan bu birkaç satırlık dilekçeler hep aynı yakarıyla, “Efendimiz hazretlerinin ömrünün uzun olmasına her daim duacı olan teb’asının yaşadığı mahallemizdeki su ihtiyacını giderecek bir çeşme yaptırması” ricasıyla bitmektedir. I. Mahmud’dan itibaren civarda yaptırılan çeşmelerin çoğu Taksim su tesislerinden çekilen künk hatlarla besleniyordu. Sahildeki Beşiktaş Sarayı ve sonraları, Sultan Abdülmecid döneminde yaptırılan Dolmabahçe Sarayı ise, su ihtiyacını Maçka’ya uzanan yamaçlar üzerinde yaptırılmış su sarnıçlarından karşılıyordu. Eski Cigalzade Yalısı’na göre yaptırılmış sarnıçtan gelen su, IV. Mehmed devrinde yenilenen ve ek pavyonlar ve dairelerle genişletilen Beşiktaş Sarayı’na yetmeyince susuzluğun çaresi, Dolmabahçe sırtlarında -o dönemde mahzen denen- iki büyük sarnıç yaptırılarak bulunmuş ve bu sarnıçların suyu Beyoğlu’ndaki Galatasaray’dan buraya döşenen künklerle getirilmişti (*Silahdar*, 1957, 168).

Yakın tarihe kadar ayakta olan ve aşağı yukarı Eski Saray’ın arkasındaki hapishâne binasının yerine yapılan sarnıçlar kalın duvarlı, kubbeli ve kunt yapılarıdır.

Dolmabahçe vadisinin içinde, bugün var olmayan namazgâhın hemen üstünde ve şimdiki Demokrasi Parkı’nın tam ortasında kalan sarnıç da Eski Beşiktaş Sarayı’ndan kalmadır. Bugün üstü enli kütüklerle kaplı olan sarnıç, bir zamanlar sarayın ve yamaçlardaki bostanların su ihtiyacını karşılayan su tesislerinden biri idi (Çetintaş, 2005,149).

I. Mahmud Dolmabahçe bölgesini çok sevmiş, sadece su problemini çözmemiş, haraplaşan kimi Beşiktaş Sarayı yapılarını da onartmış ve buraya çeşitli kasırlar yaptırmıştır.

1160/1744 yılında saray tamiratlarının devam ettiği belgelerden anlaşılmaktadır. Bu dönemde I. Mahmud'un yirmi iki sütunlu kasrının inşaatının devam ettiği, "... ve binâ-i kasr-ı hümayûn-ı meyâmin-makrun der Saray-ı Beşiktaş ber bist-û dü (yirmi iki) sütûn icâd şuden...." (Aktepe, 1976, 130) ifadelerinden anlaşılmaktadır. Dolmabahçe'nin ardındaki serviliklere de Cihannüma, Sayeban-ı Hümayûn, Bayıldım, İftariye ve Servilik isimleri ile anılan köşk ve kasırlar inşa edilmiştir. Böylece saray alanının tepenin üst taraflarına doğru da genişlediği söylenebilir.

Ayrıca Beşiktaş Sarayı'nın yakınında 1160 / 1744 yıllarında çok güzel bir cami inşa ettirmiştir (*Tarih-i İzzi*, 166). Bu cami daha önceden burada var olan Arab İskelesi Mescidi onarılarak ve büyütülerek inşa edilmiştir.

I. Mahmud'un üç eşi ve küçük yaşta vefat eden kızlarından birinin gömülü olduğu alanda yine bu sarayın bahçesi içinde bulunmaktadır. Bu alanın 1744 yılında yapılan camiin haziresinde bulunduğunu söylemek yanlış olmaz.⁴ Sonraki dönemlerde bu cami "Osmaniye Camii" olarak belgelere geçmiştir.

Sarayın inşaatı devam ederken, saray ikamet amacı dışında kimi resmî işler için de kullanılıyordu. Sarayın idare merkezi olarak da kullanıldığını gösteren 1746 tarihli bir belgede şu ifadeler yer alır:

"...., Beşiktaş Sarayı'nda huzûr-ı hümayûnda müşâverede Bender Seraskeri Nu'man Paşa'nın Anadolu vâililiği ile hudûd muhâfazası Seraskeri olması münâsib görülmüştür" (Aktepe, 1976, 107).

1748'li yıllara gelindiğinde tamiratların bitmediği ve halen devam ettiği belgelerden anlaşılmaktadır. *Hadîkatü'l-Cavâmi*'de bu konu ile ilgili verilen bilgiler şöyledir:

"Ba'de Sultân Mahmûd Hân-ı Evvel hazretleri 1161 (1748) senesi Beşiktaş sâhilsarây-ı hümayûnlarının tecdîdini irâde buyurmağla, Haremeyn muhâsebecisi Ali Efendi birkaç "mah mukaddem" emîn-i binâ ta'yîniyle sarây-ı mezbûre bir hayli mahaller daha zamm ve ilâve olunarak tevsi' ve tecdîd olundu. "Zirâ sarây-ı mezbûrun binâ-yı kadîmî hâlâ harem-i hümayûn olan mevzi'inde olmağla mahall-i mezbûr harem-i hümayûna tahsis edilüb el-ân hârice olan mahall-i hâlîyeye ebniye-i âliye ihdâs ve icâd olunmağla hâriciyye i'tibâr olunub bu sûretle sarây-ı mezbûr tevsi' olunub ve nice kasr-ı hümayûnlar dahi bünyâd olunmuşdur ki, müte'addid târihler ile bâlâ-yı pencereler tezyîn olunub, ale'l-husûs" Sultân Mehmed Hân-ı Râbi hazretlerinin binâ buyurmuş oldukları Çinili Köşk dahi ta'mîr ve tezyîn olunub, sene-i mezbûre cümâde'l-ûlâsının on birinci günü [09 Mayıs 1748] yevm-i hâmisde nakli-hümayûn vukû' bulmuşdur" (Ayvansarayı-Ali Satı, 2001, 496-497).

Bu döneme değin sarayın eski binası halen Harem binası olarak kullanılmaktaydı. 1748 yılı inşaatlarında saray alanına birçok yeni yapı inşa edilerek Harem saray bahçesi içinde inşa edilen bu yeni yapılara kaydırılmış; resmî işlerin görüşüldüğü, kabullerin yapıldığı selamlık kısmı ise o dönemki saray alanının dışına çıkarılmaya başlanmıştı. Bu alan ise, artık Dolmabahçe tarafına doğru uzanan bir kısmı kapsıyordu.

Saray alanının genişlemesi, sarayın işlevini artırıyor, bazen de zorlaştırıyordu. Öyle ki, Beşiktaş'da olan olaylar dahi saraya yansımaya başlamıştı. Olaylara sebep olanlar kimi zaman sarayda sorgulanıyordu. 1748 senesinde esnafa zorla dükkanlarını kapattıran bir gurup, çevre halkı tarafından kuşatılarak Beşiktaş Sarayı'nda padişaha ifade vermek zorunda kalmıştı.

Saray, 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra sık sık ziyafetlerin verildiği bir yer özelliği de kazanmıştı. Öyle ki; "zaman zaman sadrazam tarafından padişaha, elçilere, padişah tarafından ikamet etmekte olduğu kasırlarda devlet adamlarına devlet adamlarının da kendi aralarında birbirlerine ve elçilere ziyafet verilmesi, beraberinde bir takım teşrifat unsurlarını da taşıyan resmî bir adetti" (Ahıskalı, 2001, 262). Bu

ziyafetler kimi zaman Beşiktaş Sahilsaray'ında gerçekleşirdi. Sadece padişah değil, sadrazamlar da bu sarayda padişaha ziyafet verebiliyorlardı.

Ziyafetler öncesinde bir hazırlık safhası vardı. Ziyafetten birkaç gün önce sadrazam, şeyhülislam ve kapı ricâli için mehterhaneden çadırlar alınarak kasrın etrafına kurulurdu. Ziyafetten bir gün önce şeyhülislam reisülküttâp vasıtasıyla, diğer ricâl de kethüda bey tarafından tezkirelerle davet edilirdi. Davetliler sabah namazından sonra burada hazır bulunurlardı. Padişah Dolmabahçe'ye açılan kapıdan girer; meydana açılan kapıya geldiğinde, bu kapının dış kısmında beklemekte olan kethüda bey, defterdar efendi, reisülküttâb, çavuşbaşı ağa tarafından karşılanır ve kapucubaşı ağaların arkasından yürürlerdi. Sadrazam kasr-ı hümayûnun yakınında, şeyhülislâm ise binek taşında karşıları. Karşılayanların hepsi kasrın kapısı önündeki binek taşı hizasında bulunan meydana sıralanırlardı. Padişaha burada önceden hazırlanmış olan 10 adet kurban kesilir ve ardından padişah kasra girerdi. (Ahıskalı, 2001, 265). 1753 Ağustos (Şevval) ayında sadrazam Dolmabahçe'de padişaha böyle bir ziyafet vermişti (Aktepe, 1976, 174).

1754 yıllarında saray daha henüz yazlık saray olarak kullanılıyordu. Vak'anüvis Vasıf Efendi hicri 1167 (M. 1754) yılı vekaayii arasında Beşiktaş Sarayı'nın bir bahar ve yaz sarayı olduğunu zamanının tımturaklı dili ile şöyle kaydediyor:

“Eyyam-ı serma güzaran ve mevsimi rebi namiye bahş-i çemenistari olduğuna binane tenesşuki heva ve mütalea-i sun'-i Hüda daiyeleri tab'-ı hümayunda hüveyda olub bu eyyamda sahra-yı pehnası nümune nüma-yı nakş-ı bukalemun ve ezhar-ı canfezası reng a rengü gunagun olan Sa'dabade şehri recebü'l-ferdin yirmi ikinci günü nakl-ı hümayun vukuu bulub o mahal-i dilkeşde bir kaç gün tenezzüh ve şehri mezkurun yirmi altıncı günü Sahilsaray-ı Beşiktaşa teveccüh buyurdular” (Reşad Ekrem, 2593).

Saray gerek ahşap olması, gerekse deniz kenarında yer alması gibi sebeplerden dolayı sürekli bakım istiyordu. Birkaç senelik aralarla sarayın tamir edilmesi gerekliliğini bildiren yazılar, tamir gerçekleşmediği takdirde tekrar tekrar yazılıyordu. Bunlardan biri de 23 Mayıs 1759 yılında sarayın tamir edilmesi için yazılan yazıdır. Bu tarihlerde sarayın hem iç, hem de dış mekânlarının tamire ihtiyacı vardır. Padişahın inşaatın başlaması için bir an önce ferman çıkarması istenirken tahakkuk edecek masrafın titizlikle incelenmesine dikkat çekilmektedir.

III. Osman döneminde inşaatlar devam etmiştir. Ancak III. Mustafa döneminde oluşan zelzele (22 Mayıs 1766) ve çıkan yangın neticesinde buradaki pek çok yapı zarar görmüş, ardından bu bölgede birçok tamiratlar yapılmıştır.

I. Abdülhamid dönemine gelindiğinde saray bahçesi çevresindeki 80 zira'dan fazla yer Beşiktaş Sarayı bahçesine dâhil edilmiştir. Ayrıca kıyının bir bölümü daha doldurulmuştur. Sultan I. Abdülhamid de Beşiktaş Sarayı'na daha çok yaz aylarında gelirdi. Genellikle de yazlık saraya gidişi mayıs aylarında olurdu. Cevdet Paşa meşhur tarihinde hicri 1196 yılı olayları arasında “I. Sultan Abdülhamid 1196 cemaziyelahiresinin yedinci pazartesi günü [20 Mayıs 1781] Yenisaray'dan (Topkapusu Sarayı'ndan) Beşiktaş Sarayı'na nakletti” demektedir (Ekrem, 2593).

Topkapı Sarayı'ndan Beşiktaş Sarayı'na gidişler kayıklarla gerçekleşirdi. 1786 yılına tarihlenen bir belgede Topkapı Sarayı'ndan Beşiktaş Sarayı'na gidiş dönüşler için mavnalar, Üsküdar kayıkları, piyade kayıkları ve diğer bazı kayıkların kullanıldığından bahsedilmektedir. Eşyaların taşınması için de ırgat hamalları tutulmuştur. Nakliye ve hamaliye giderleri için toplam 2684,5 kuruş hesap çıkarılmış ve ödenmesi için de baş muhasebeye emir verilmiştir (BOA, Cevdet Saray, 1786, 1961).

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Beşiktaş Sarayı, Topkapı Sarayı'na göre daha çok rağbet edilen bir yer olma durumuna gelmiştir. Öyle ki birçok ziyafet, devletin gücünü gösterecek birçok davet bu sarayda verilmeye başlanmıştır. Ancak sarayın tamiri gerektiği dönemlerde ziyafetler burada verilemediğinden, bu işlem bir süre Topkapı Sarayı'na alınıyordu.

18. yüzyıl ortasından itibaren sürekli olarak onarılan ve yeni binalar eklenen saraya, Beşiktaş Sarayı ya da Dolmabahçe Köşkü ve Bahçesi denilmiştir, Beşiktaş Sarayı'nın asıl önem kazanması da bu yüzyılın sonunda III. Selim döneminde (1789-1807) olmuştur (Artan, II: 172).

Yenilikçi bir padişah olan III. Selim döneminde genel olarak Nizam-ı Cedid denilen ıslahat hareketleri gerçekleşmişti. Orduda başlayan ıslahat hareketleri mühendishanelerin genişletilmesi, tersanelerin yenilenmesi ve modern topların döktürülmesi, ilmiye sınıfı ve devlet dairelerin düzenlenmesi, bilim ve sanat eserlerinin Türkçeye tercüme edilerek Avrupa'daki gelişmelerin öğrenilmesi şeklindeydi. Aynı dönemler içinde onarılan Beşiktaş Sahilsarayını da bu yeniliklerden etkilenmiş ve sarayın onarımında batılı bir mimar olan Melling görevlendirilmişti. Melling mevcut köşklere onarmış, bunun yanında çok sayıda yeni bina eklemiştir. 1780 ve sonrasında Beşiktaş Sarayı yapısının teşrifatında Batı ağırlıklı mobilyalar yer almaya başlamıştı. III. Selim de Topkapı Sarayı'ndan çok bu sarayı tercih etmiş ve çoğunlukla Beşiktaş Sarayı'nda kalmıştı.

III. Selim döneminde genellikle nisan ayının ortalarından itibaren sahil saraylarına ve özellikle de Beşiktaş Sarayı'na gidiş gelişler artardı. 10 Nisan 1791 de olduğu gibi kimi zaman bu gidişler gününbirlik olabilirdi. Topkapı Sarayı tamir edileceği zamanlarda da Beşiktaş Sarayı'na göç edilmekteydi.

1805 yılına ait bir belgede ise Beşiktaş Sarayı'na göç esnasında her bir gün için bir kıt'a mavna ve üç çifte kayığın Divan-ı Âli çavuşları ve piyadeler için hazır bulunduğundan bahsedilmektedir. Bu kayıkların masrafı Maliye Hazinesi'nden karşılanırdı. Padişah Topkapı Sarayı'na geri dönene kadar, her hafta ve Cuma selamlığı olsun olmasın Cuma günleri kayık ücretleri ocaklarına ödenirdi. 20 Nisan 1805 ile 30 Ağustos 1805 tarihleri arasında (toplam 132 gün) bir kıt'a mavna ve bir kıt'a üç çifte piyadesi için 65 kuruş hesap çıkarılmış, 20 kuruş indirim yapılarak 45 kuruşa anlaşma sağlanmıştır (BOA, Cevdet Saray, 1805, 7167).

III. Selim ve II. Mahmud dönemi sahil saraylarının genelde kıyıya paralel olarak ve ahşap malzemeyle inşa edildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Geleneksel Osmanlı saray yerleşiminde olduğu gibi bağımsız yapılar halinde inşa edilen bu yapılar bahçe duvarları ve galerilerle birbirlerine bağlanarak bütünlüğe ulaşılmıştır. Sahil saraylarının ana cepheleri deniz tarafında, Harem bölümleri ise arka tarafta yer almıştır.

II. Mahmud, pek çok acı olayın geçtiği Topkapı Sarayı'nı bırakarak kışları da Beşiktaş Sarayı'nda geçirmek istemesi üzerine başlangıçta yöneticilerin tepkisiyle karşılaşmış, ancak 1820'den sonra çoğu zaman Beşiktaş ve Çırağan sarayları ile Yıldız Kasrı'nda kalmış; 1834'de Beşiktaş Sarayı yenilendikten sonra bütünüyle Topkapı Sarayı'nı terk etmiştir.

Beşiktaş Sarayı'na göçlerden önce saray tamirattan geçirdi. Bunun için, saltanat yapılarını tamir edecek olan bina emini belirlendikten sonra üzerine bir hilat giydirilir ve dualarla yapılacak iş mimarbaşına sadrazam tarafından verilen süslü bir yazı ile tebliğ edilirdi. Yemin ve bereket duasının ardından bina emini (mimar başı) işine başlardı (BOA, Hatt-ı Hümayûn, 1816-17, 281/16677).

Sultan II. Mahmud'un Beşiktaş Sarayı'na yerleşmek istemesi nedeniyle başlattığı yoğun tamir faaliyetine ilişkin olarak, 1809 tarihli bir keşif defteri ayrıntılar içermediği bakımından dikkat çekicidir: Hassa mimarı Mustafa Ağa, mimar Hafız Mehmed Efendi ve yardımcıları Foti Komyanos, Yorgi ve Todori kalfalar tarafından hazırlanan söz konusu keşif defterinde Harem, seferli ağalar, bostancıbaşı ağası, mabeyinci ağalar, kozbekçiler, zülüflü baltacılar, hekimbaşı, kuşçular daireleri, Balıkhane Kasrı, Kafesli Köşk, Mabeyn Köşkü, Valide Sultan dairesi, Çinili Köşk, mutfak, hamamlar, iskeleler, ahırlar, gibi çok sayıda yapı kaydedilmiştir (BOA, Cevdet Saray, 1809, 4431).

Beşiktaş Sahilsarayına geçişler, 1810 yılında olduğu gibi, her zaman mutlu sonuçlanmayabiliyordu. O sene Beyoğlu'nda çıkan yangın, ardından yağın yağmur

tüm Beşiktaş semtini etkilemişti. Belki de Arap İskeleyi'nin önünün kesilmesi ve fazla yağın yağmurla birlikte oluşan akıntının kendine yol bulamaması hem Beşiktaş semtinin sel suları altında kalmasına, hem de Beşiktaş Sarayı'nın bu sulardan etkilenmesine neden olmuştu.

Şanizade, Beşiktaş'ın bir deniz halini aldığını sokaklarda bulunanların bazısının kayıp olduğunu ve bazısının da pencerelerden içeri alınarak kurtarıldıklarını, Beşiktaş hamamında çalışanların kapıyı kapatıp korumaya çalıştıkları halde kırılan kapıdan içeri dolan suda boğulduklarını anlatır:

“Bu belayı yağmur geçip gittikten sonra Beşiktaş köprüsünün yeniden yapılması için irade-i seniyye sâdır oldu” (Ahmed, 1966, 280-281).

Beşiktaş Sarayı'nın da bu yağmurdan etkilendiğini başka kaynaklardan da teyid edilmektedir. 1810 tarihli bir belgeye göre padişah o dönemin Sadaret Kaymakamı'na hitaben yazdığı yazıda Beşiktaş Sarayı'nın tamir edilmesi gerekliliğini bildirmektedir. Bu dönemde hem deniz tarafındaki, hem de iç kısımdaki yapılar harabe durumundadır. Söz konusu yazıda, “eğer deniz tarafındaki yapılar tamir edilemese bile, hiç olmazsa iç kısımdaki yapıların tamir edilmesi hususunda Kaymakamın ilgili nazıra emir vermesi istenmektedir (BOA, Hatt-ı Hümayûn, 1810, 25726).

Muhtemelen bu yazının ardından II. Mahmud döneminde harap bazı yapılar yıkılmış, kalan harap yapılar kalfa Krikor Balyan'a onartılarak, yeni yapılar inşa ettirilmiştir. Bu dönemde tüm saray kompleksi kışın dahi oturulabilecek bir hale getirilmiştir.

II. Mahmud'un asırlardan beri devletin yönetildiği Topkapı Sarayı'ndan çıkmak istemesinin sebebi, sadece amcası III. Selim'in bu sarayda öldürülmüş olması ve dolayısıyla onun geçmişten kaçmak istemesi değildi. Bütün bunların ötesinde asıl önemli sebep, şehrin sur dışı alanlara doğru genişlemeye başlaması ve yeni oluşan mahallelerin giderek Galata surları dışında yer alan Pera (Beyoğlu), Boğazkesen ve Cihangir'deki yerleşmelerle birleşip Dolmabahçe ve Beşiktaş'ın şehir içinde kalmasına yol açar bir konum oluşturmasıdır. Dikkati çeken bir nokta da şehrin büyümeye başlaması ile Batılılaşma sürecinin aynı zamanda ortaya çıkmış olması ve özellikle Batılılaşmanın sistemli bir biçimde topluma kabul ettirilmeye çalışıldığı II. Mahmud döneminde şehrin genişleme çizgisinin coğrafi ve siyâsî sebeplere dayalı olarak bu yeni sahaya doğru gelişmesidir (Sözen, 504).

1817 tarihinde Beşiktaş Sarayı'na göç için üç çifte kayık ve bir mavna tayin edilmişti. Bu yılda kayıkların çalışmaya başladığı ay mayıs ayıdır. Padişahın da göç zamanı bu aya denk gelmektedir. Kayıkçılar Üsküdar kayıkçılarından kiralananmıştır (BOA, Cevdet Saray, 1817, 8740).

1825 senesinde 11 Şaban'dan itibaren padişah 211 gün boyunca Beşiktaş Sahil Sarayı'nda ikamet etmiştir. Bu dönem içinde beş çifte ve bir kıt'a piyade kayığı kiralananmıştır. Kayık ücreti olarak 351,5 kuruşa anlaşmaya varılmıştır. Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla 51,5 kuruşu ödenen kayık ücretlerinin 300 kuruşunun da ödenmesi istenmektedir (BOA, Cevdet Saray, 1825, 8741).

Yıllara baktığımızda ilk yıllarda kayıklara ödenen ücretlerin daha fazla olduğunu görüyoruz. O dönemde saraya ait fazla kayık olmadığından daha çok kayık kiralananmaktaydı. Zaman içerisinde sarayın kayıklarının sayısı artmış, buna paralel olarak kayıklara ödenen meblağlar azalmıştır.

Padişahların Beşiktaş Sahilsarayı'nda kaldığı toplam süreyi kayıkların kiralama sürelerine bakarak çıkarmak mümkün olmaktadır. İlk başlarda kayık kiralama süresi daha kısıtlı bir zamanı kapsamaktayken, son dönemlerde bu sürenin 210 günü bulunduğu görülmektedir.

II. Mahmud döneminde sarayın Dolmabahçe tarafında, güvenlik amacıyla Nizam-ı Cedid askerlerinin talimgâhi bulunuyordu. Padişahın buraları sıkça kullanması çevrede olan birçok olayın bu saraya yansımına ve buradan müdahaleyi

zorunlu kılmıştır. 11 Haziran 1826 yılında Yeniçerilerin kazan kaldırmaları haberi saraya ulaşınca Nizam-ı Cedid askerlerinin talimgâhından derhal Ağa Hüseyin ve Darendeli İzzet'e ulaşılmış ve onların bu olaya müdahale etmeleri sağlanmıştır.

Daha çok son dönem belgelerinde rastlanan bilgilere göre, Beşiktaş Sahilsarayına göç edildiğinde halvetçiyan neferatı (padişahın özel neferleri), zabitan ve saireye çadır tahsis edilmekteydi. Bu kişiler saray bahçesi içinde ve sarayın çevresinde kurulan çadırlarda, padişah Beşiktaş Sahilsarayında olduğu sürece ikamet ederlerdi.

1826 senesindeki göçte tekrar çadırlar lazım olmuştur. Ancak önceki kullanımlardan dolayı yıpranan çadırların onarımı gerekmiştir. Çadırlar El-Hac Mehmed Arif Efendi'nin aracılığıyla onarılacaktır. Çadırların onarımında masrafların karşılanması için baş muhasebeye kayıt yaptırılmıştır.⁵ Ardından da, 10 parça çadır onarılarak yenilenmiştir. "Tozluklu Abdi Paşa Çadırları" diye adlandırılan bu çadırlar kırmızı ve pembe renktedirler. Çadırların onarım masrafının 4240 kuruşa çıktığı görülmektedir (BOA, Cevdet Saray, 1826, 8126).

Padişahın daha çok kış bittikten sonra gittiği yazlık saraylarda devlet büyüklüğünün onu ziyaret etmesi bir gelenektir. Başta Sadrazam olmak üzere devletin ileri gelenleri kendisini ziyaret etmezlerse, padişah bu kişilere bulunduğu yere gelmeleri için bir emir gönderirdi. Bu görüşmeler genel bir tebrik dışında, görüşmelerin daha sakin bir ortamda yapılmasına da vesileydi.

1819-1820 yıllarındaki belgede Beşiktaş Sarayına göç eden padişahı Sadaret Kaymakamı ziyaret etmek istemektedir. Padişah cevabi yazısında cumartesi veya pazar günlerinden hangisinde arzu ederse gelebileceğini bildirmektedir (BOA, Hatt-ı Hümayûn, 1823-24, 23841).

1838 yılında Moltke⁶ padişah ile görüşmek üzere saraya çağrılmıştı. Moltke'nin görüşme yaptığı Mâbeyn binası diğer taraflardan yüksek bir duvarla ayrılmıştı. Moltke'ye eşlik eden başkâtip, belki de Batılılaşma sürecinin bir devamı gibi düşünerek, onun kıyafetinin düzenine aldırış etmeden, kendisini padişahın huzuruna çıkarmıştı. Moltke bu anısını şöyle anlatmaktadır:

"... Padişahın şimdiye kadarki Baş Kâtibi ve gözdesi Vassaf Efendi azledilmiş, onun yerini de, seyahat sırasında yakından tanımış olduğum Sait Bey almıştı. Konuşma ehemmiyetsiz şeyler ve iltifatlardan dışarı çıkmıyordu. Birbiri üstüne çubuklar içildi, artık bana vakit uzun gelmeye başlamıştı ki Sait Efendi beni Padişahın huzuruna götüreceğini söyledi. Huzura kabulün bu şekli burada nadir ve alışılmamış bir şey olduğu için, teklif beni şaşırttı. Ceket ve hasır şapka ile idim, yani hiç de güvey kılığında değildim (Moltke, 1960, 117).

Beşiktaş Sarayı Bahçeleri II. Mahmud döneminde Sultan düğünleri için de kullanılmıştı. Örneğin, "Sultan II. Mahmud'un kızı ve Sultan Abdülmecid'in kız kardeşi Sabiha Sultan ile Halil Paşa'nın düğünlerinin iki hafta süren alayları ve eğlenceleri Beşiktaş Sarayı'nda" yapılmıştı (Ayverdi, 1968, 133).

Şehzade ve sultan doğumları, Enderun dışına, silahdar ağa tarafından duyurulurdu. Doğumla birlikte kurban kesilir beşer defa olmak üzere yedi gün top atılarak halka ilan edilirdi. Şenlikler ise, padişahın ziyaret ettiği kasırlarda gerçekleştirilirdi. Bu şenliklerde bayramların ikinci gününden itibaren olan törenler uygulanırdı. Şehzade Sultan Ahmed'in doğumunun ikinci gününde (18 Zilkade 1237 / 6 Ağustos 1827) Dolmabahçe Kasrında tebrik rikâbı yapılmıştır (Ahıskalı, 2001, 304-305).

Sarayda Yangın

II. Mahmud döneminde saray üzücü olaylara da sahne olmuştu. Bu dönemde, 24 Eylül 1816 tarihinde ütuden çıkan bir kıvılcım sarayda büyük bir yangına neden olmuştu. Sarayın yanması bir tarafa, henüz bir yaşındaki kızı Emine Sultan da da-dısı ile birlikte hamam camekânlığında yanmışlardı. Hadîkatü'l-Cevâmi'de bu olay aşağıdaki gibi anlatılmaktadır:

5

5 Beşiktaş Sahil Sarayı, (Espinasse'in gravüründen yararlanılarak çizilmiştir).

“Ale'l-husûs işbu 1231 zilkade-i şerîfesinin ikinci salı gecesiyle eylülün on ikinci gecesidir (24 Eylül 1816) saat altı buçukda iken bi-kazâi'l-lahi te'âlâ harem-i hümayûndan ateş zuhûr edüb beş sâ'at mikdârı imtidâd ile hademe-i sarâyâ perişanlık gelüb, der-akab harem-i hümayûnda olan şehzâde ve selâtîn ve diğere ve cavârî-i sâ'ireyi heman buldukları kayıklara süvâr ve birer şâl ile pûşde-i setr olunarak hâletşebde âhar mahallere irsâl olunub, lâkin heman on bir - on iki aylık kadar olan Emîne Sultân ile dadısı ve dâyesi bi-hikmetillah muhterik olub ve gâliba on - onbeş sagîr ve kebîr cevârî dahi muhterik olduğu mervîdir. Ve topcu ve tulumbacı ve sâ'ire harîke me'mûr olanlardan kırk elli nefer kimesnenin ateşzede oldukları mesmû'dur ki, ve dahi tulumbacıyândan ihânet zuhûr ile ateşe ilkâ olunmak dahi vuku' bulmuşdur. Harîk-i mezbûrun ibtidâ zuhûrunda ba'zı tavâşîler ile cevârîler haber vermeyüb kendileri basdırmaya çalışub, uhdesinden gelemediklerinden başka ateşin artmasına sebep olub iş işden geçdikden sonra duyulmağla küllî telâşa bâdî oldu. Sarây-ı mezbûrun harem tarafı muhterik olub, cüzî- mahalli kurtarıldı ve şevketlü efendimize mahsûs olan mahallere bile zarar isâbet eyledi. Ve hâriciyye tarafında dahi olan ba'zı ebniyelerden kimisi hedm ve kimisi ateşzede oldukları halde inâye-i Hakk'la sâ'at on biri geçerek mündefî oldu. Ertesi gün muhterike Emîne Sultân'ı yine resm üzere getirüb Osmâniyye Câmî-i şerîfi türbesinde defn eylediler. Sultân-ı müşârün-ileyhin vâlidesi üçüncü kadındır ki, hark-i mezbûrdan üç dört mâh mukaddem müteveffâ olmağla Beşiktaş Sarâyı kurbünde medfûn olub, türbe binâ buyurdular. Kadın-ı merhûm şehzâde Sultân Bâyezid'in ve Şehzâde Mehmed'in ve Fatma Sultân'ın vâlideleri olub ismi Dilsezâ Kadın'dır.

Harîk-i mezkûr sebebiyle sarây-ı mezkûrun harem-i hümayûnları külliyyen tecdîd olunub ve mahall-i sâ'iresi dahi ta'mir ve tevsi' ve tezyîn olunmağla câmî-i mezbûr dahi bu vesîle ile tecdîd olundu idi. Vaktâ ki Sultân Abdülmecîd Hân-ı Gâzî efendimiz hazretleri sarây-ı hümayûnu külliyyen hedm edüb Ahmed-i Turanî hazretlerinin türbe-i şerîfini ve Râdiye Kadın türbesi (EK 5) ve cennet mekân Sultan Mahmûd Hân hazretlerinin üçüncü kadını Dilsezâ Kadın'ın türbesi sarây-ı hümayûn nezdinde olmağla sarây-ı hümayûna dâhil ve câmî-i şerîfin bir mikdârı dahi sarây-ı hümayûn dâhilinde ve mikdârını dahi tarîk-i mezbûr tevsi' için bırakmışdır” (Ayvansarayi, 2001, 499-500).

Yukarıda bahsi geçen mezarlar günümüzde halen korunmaktadır. Ancak Ahmed Turanî hazretlerinin dışındaki mezarlar kapalı alanda yer aldığından dışarıdan görülmemektedir.

Yangının ardından II. Mahmud döneminde saray tamamen yenilenmiş ve daha da genişletilmiştir. Arab İskelesi Mescidi olarak geçen ve zamanla sarayın harem sınırları içinde kalan cami de yangının ardından tamir edilmiş ve yenilenmiştir.

Bu konuda Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi şunları anlatmaktadır:

“Vak‘a-i Hayriyye’den evvel cennet-mekân Sultan Mahmud Hân hazretleri zamanında, Saray-ı mezkûr ecille-i ricâl-i asırdan Selânikli Abdurrahman Bey’in Nezâret ve Emâneti ile müceddeden (yeniden) gâyet mükellef ve müzeyyen (süslü) olarak binâ ve inşâ olunmuş ve ol-vaktin hâlince nazîri nâ-büd (benzeri olmayan) ve yıldızlı kapulu bir Sâhilsaray-ı mes‘ûd-idi. Bu Saray-ı dilküşâ (iç açan) bir ütü şerâresiyle (kıvılcımıyla) güpe-gündüz mahv ü hebâ olmuşdur” (Aktepe, 1988, 104).

Küçük yapılardan oluşan saray anlayışı 1843 yıllarına kadar yaşamış olan Beşiktaş Sarayı’nda da kendini göstermiş ve bu yapıyla son bulmuştur. Sarayı 18. yüzyılda gören Moltke, sarayın çok gösterişli olmadığını, fakat Batılı üslupta döşenmiş olduğunu belirtir. Bu da Osmanlı saraylarının dışarıdan sade, içte ise süslemeli olma geleneğinin sürdüğünü göstermektedir.

*Yalova Köşk Amiri, TBMM Milli Saraylar, (2007 yılında kaybettik).

NOTLAR

- 1 Reşad Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi’nde Çinili Köşk’ün yapımı için Cigalzade Yalısı’nın Harem kısmının ve harem duvarının yıkıldığından bahsetmektedir.
- 2 “Arap İskelesi” şeklindeki isimlendirme Kıbrıs Beylerbeyi Arap Ahmed Paşa’dan kaynaklanmıştır. Kendisi birçok hayrat yapmıştır. Yaptırdığı çeşme ve arkasındaki türbesi tramvay caddesi üzerinde kalmış ve yok olmuştur. (M. Burak Çetintaş, *Dolmabahçe’den Nişantaşı’na Sultanların ve Paşaların Sementinin Tarihi*, İstanbul, 2005, s. 51).
- 3 Dubrovnik Cumhuriyeti üç yılda bir kere elçileri vasıtasıyla Osmanlı Devleti’nin himayesinde onun adaletine sığındıklarının bir göstergesi olarak cizyeleri takdim ediyorlardı.
- 4 Günümüzde Dolmabahçe Sarayı’nda Camlı Köşk’e giden alt koridorun arka tarafa açılan kapısının ardında bu mezarlar halen durmaktadır.
- 5 Kayıt yaptırılması masrafın hemen ödenmediğini, belli bir sıraya konduğunu bize göstermektedir. Önce diğer borçlar ödenecek, sırası gelince çadır onarım borcu ödenecektir.
- 6 Feldmareşel Helmuth von Moltke, 26 Ekim 1800 tarihinde Meklenburg Parchim kasabasında doğmuştur. 1822 yılında Almanya ordusunun hizmetine girmiştir. 1835-39 yılları arasında Türk ordusunda askerî öğretmen ve tahkimat uzmanı olarak çalışmıştır. Moltke padişahla yaptığı çeşitli geziler esnasında halkın ve beylerin yaşam tarzını kaleme almış; bu arada Beşiktaş Sahilsarayı’nda kabul edildiği dönemde orada gördüklerini de kaleme almıştır.

KAYNAKÇA

- AHISKALI, R., “Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII)”, *Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları*, İstanbul, 2001.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966.
- AKTEPE, M. M., *Şem‘dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Mür‘it Tevârih I*, (Yeniçağ Tarihi), İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976.
- AKTEPE, M. M., *Vak‘a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- ARIKAN, V. S., *III. Selim’in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- ARTAN, T., *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, C: II, s. 172-173.
- ARSLAN, N., *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 9, İstanbul, 1992.
- ARSLAN, N., “Sahilsaraylar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, C: VI, s. 410.
- Ayvansarayî Hüseyin Efendi / Ali Sâti‘ Efendi / Süleymân Besîm Efendi (Haz: A. N. Galitekin), *Hadîkatü’l-Cevâmî‘ (İstanbul Câmileri ve Diğer Dîni-Sivil Mi‘mâri Yapılar)*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001.

- AYVERDİ, S., *Boğaziçi'nde Tarih*, İstanbul Fethi Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1968.
- BATUR, A., *Dünden Bugüne Beşiktaş*, Beşiktaş Belediyesi Başkanlığı Yayını, İstanbul, 1998.
- ÇETİNTAŞ, M. B., *Dolmabahçe'den Nişantaşı'na Sultanların ve Paşaların Semtinin Tarihi*, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÇUHADAR, İ. H. (Çeviren), *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârih'i*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- ELDEM, S. H., *Köşkler ve Kasırlar*, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü Rölöve Kürsüsü Yayını, İstanbul, 1964, 1974.
- ERDOĞAN, M., "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", *Vakıflar Dergisi*, S: 4, İstanbul, 1957.
- ERDOĞAN, M., *Lâle Devri Baş Mimarı Kayserili Mehmed Ağa*, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1962.
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C: III, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1970.
- KOÇU, Reşad Ekrem, *İstanbul Ansiklopedisi*, C: V, s. 2592-2597.
- KÖMÜRCÜYAN, E. Ç., *XVII. Asırda İstanbul Tarihi*, Eren Yayınları, İstanbul, 1988.
- KUBAN, D., *Kayıbolan Kent Hayalleri Ahşap Saraylar*, YEM Yayını, İstanbul, 2001.
- KÜTÜKOĞLU, B., *Çeşmi-zâde Tarihi (Çeşmi-zâde Mustafa Reşid)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 754, İstanbul, 1959.
- MANTRAN, R., *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul I*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Ankara, 1986.
- MELLING, A. I., *İstanbul'da ve Boğaziçi'nde Resimlerle Bir Gezinti*, İstanbul, Tifdruk Matbaacılık ve Doğa Kardeş Matbaacılık, 1969.
- MOLTKE, H. V., *Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar 1835-1839*, Çev: Hayrullah Örs, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1960.
- Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima Ravtaz-el-Hüseyn Fi Hulâsat Ahbar el-Hafikayn*, Çev: Zuhuri Danışman, Cild-i Sani (C: II), İstanbul, Zuhuri Danışman Yayınevi, 1968.
- Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İslam Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, 1994.
- Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdâr Tarihi*, C: I, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, İstanbul, Devlet Matbaası, 1928.
- Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname*, C: II, Fasikül: 2, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1968.
- SÖZEN, M., "Dolmabahçe Sarayı", *(DLA)Diyanet İslam Ansiklopedisi*, s. 504.
- Tarih Boyunca İstanbul Semineri Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırma Merkezi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1989.
- Süleyman İzzî, *Tarih-i İzzî*, İbrahim Müteferrika Matbaası, 1785.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C: IV, S: 2, Ankara, 1988.
- Vakanüvis Mehmed Raşid, *Tarih-i Raşid*, Yazma, 1735, C: I, s. 354-355, C: V, s. 213, C: VI, s. 247-383.
- www.egitimportali.com/koseyazisi.php?yazi_id=176.

